

Josep Fontana i Lázaro, investigador infatigable i mestre d'historiadors

ANTONI MAYANS, MIQUEL CASADEMONT I ÀNGELS BERNAL

Dades biogràfiques

- › Va néixer a Barcelona el 20 de novembre de 1931.
- › Va estudiar Filosofia i Lletres i es va especialitzar en història a la Universitat de Barcelona, on es va llicenciar l'any 1956.
- › Va ser *assistant lecturer* a la Universitat de Liverpool (1956-1957).
- › Es va doctorar a la Universitat de Barcelona el 1970 amb una tesi sobre el període de 1814 a 1820 que es va publicar amb el títol de *La quiebra de la monarquía absoluta*.
- › Catedràtic d'Història Econòmica a la Universitat de València (1974-1976).
- › Catedràtic d'Història a la Universitat Autònoma de Barcelona (1976-1991), també en fou degà de la Facultat de Lletres i vicerector.
- › Des de 1991 és catedràtic d'Història de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona. Actualment n'és professor emèrit.
- › Fundador i director de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra (1991-2002).

- › S'ha dedicat a investigar temes d'història contemporània —destaca la història de la hisenda pública del període de 1814 a 1848— i també d'història de la historiografia.
- › Entre altres guardons, ha obtingut el Premi Fundació Catalana per a la Recerca (1997); és doctor honoris causa, entre altres, per la Universitat Nacional del Comahue de l'Argentina (2002), la Universitat Rovira i Virgili (2010), la Universitat de Valladolid (2011) i la Universitat de Girona (2012); va rebre la Medalla d'Or al Mèrit Cultural (2002) de l'Ajuntament de Barcelona, i la Generalitat de Catalunya li va concedir la Medalla Narcís Monturiol al mèrit científic i tecnològic (2003), la Creu de Sant Jordi (2006) i el Premi Nacional a la Trajectòria Professional i Artística (2007).
- › Ha sigut membre del Consell Científic de l'Institut Universitari Europeu, de Florència; avaluador dels Starting Grants del Consell Europeu de Recerca, de Brussel·les, i president de l'Associació Espanyola d'Història Econòmica.
- › Fundador i col·laborador de les revistes d'història *Recerques* i *L'Avenç* i membre del consell de redacció de diverses revistes internacionals.
- › Els darrers llibres que ha publicat són *L'ofici d'historiador* (Girona, Documenta Universitària, 2010), *Por el bien del imperio. Una historia del mundo desde 1945* (Barcelona, Pasado & Presente, 2011) i *El futuro es un país extraño. Una reflexión sobre la crisis social de comienzos del siglo XXI* (Barcelona, Pasado & Presente, 2013).

Entrevista

L'interès per la història. Llibres, mestres i referents

1. Vostè va treballar a la llibreria de vell que regentava el seu pare. Quina importància va tenir aquest negoci i l'ambient de la llibreria en la seva formació intel·lectual?

La importància rau en el fet que des de molt nano vaig tenir un accés molt lliure als llibres. De fet, quan jo devia tenir uns set anys, el meu pare em va regalar els primers sis o set llibres perquè comencés a fer la meva biblioteca. I des d'aquell moment inicial, la meva biblioteca ha anat creixent i evolucionant d'una manera gradual i natural. Si comencem a comptar, jo crec que arriba a 50.000 llibres fàcilment, tenint en compte que n'hi ha 35.000 a l'Institut d'Història,¹ que aquest pis n'està ple i que encara en tinc en un altre pis.

He estat molt de temps acumulant material en aquest sentit, una circumstància que evidentment ha estat afavorida pel vell contacte amb el món del llibre i pel coneixement dels llibreters. Durant molt de temps, ara ja no, he estat comprant llibre antic, llibre vell, trobant volums i documents rars. A més, quan el meu pare va deixar la llibreria de vell, va muntar un petit negoci de venda de llibres per correu, i jo el vaig ajudar a tirar-lo endavant.

I d'aquí, no sé com, vaig anar a parar al món editorial, una relació que encara mantinc. Va començar amb Ariel, va continuar amb aquella etapa en què vàrem estar fabricant aquell «monstre» de l'enciclopèdia Larousse —on vaig coincidir amb un munt de gent—, i després amb Crítica, una relació que encara es manté avui.

2. Aquests llibres que li va regalar el seu pare, eren llibres de ficció?

No, no eren llibres de ficció. Eren llibres en català. Un que encara recordo, i que el tinc aquí, és aquell d'història d'en Ferran Soldevila, amb aquelles il·lustracions tan boniques d'en Josep Vinyals.² Però la meva decisió d'estudiar història es va produir de manera relativament tardana. El que a mi m'ensenyaven com a història al batxillerat no era res que pogués crear-me addicció. Jo penso que això em va venir quan vaig conèixer una altra mena de gent. Possiblement, el primer que em devia donar una idea que allò podia ser diferent va ser en Ferran Soldevila. Anava a les classes dels Estudis Universitaris Catalans, unes classes clandestines a les quals moltes vegades anava jo sol. Altres vegades érem dos o tres, com a molt; un d'ells era l'Enric

Lluch,³ que va morir fa poc. Hi anàvem junts. La classe la fèiem al menjador de la casa d'en Soldevila, al carrer de Teodora Lamadrid. Suposo que en Soldevila va ser el primer que em va començar a fer venir gust per una cosa diferent. Després, ja vaig conèixer en Jaume Vicens Vives, que em va fer posar en contacte amb en Pierre Vilar quan va creure que ell no era la persona més adequada per dur el que jo volia fer.

3. Perquè vostè havia començat estudiant semítiques...

Aquí és bo citar l'Enric Lluch, perquè dúiem trajectòries bastant paral·leles. Érem gent que ens posàvem a estudiar i que també havíem de pensar en la sortida professional que podríem trobar. I pensant en aquestes sortides professionals, la carrera de filosofia i lletres no era fàcil aleshores, sobretot perquè ningú de nosaltres no podia pensar seriosament que en aquell context polític poguéssim tenir accés al professorat universitari. L'Enric i jo vàrem estudiar, si no m'equivoco, del 1951 al 1956, i tots dos vàrem triar semítiques, perquè, paradoxalment, en aquell moment era una via professional possible quan encara hi havia tot l'aparat al Marroc. Jo vaig fer els dos anys d'àrab, i em varen donar matrícula i no sé quantes coses més; però, evidentment, quan això va acabar, no tenia cap intenció de seguir per aquí i em vaig posar a estudiar història. Era una temptació que tant l'Enric com jo devíem tenir en un moment pensant en una via professional futura, però ens en vàrem desenganyar molt aviat.

4. Deia que la història que va estudiar no estimulava gens...

La història que vaig estudiar abans d'entrar a la universitat no estimulava gens. Fins i tot jo diria que en els primers anys de carrera a filosofia i lletres hi havia un professorat que més m'estimo oblidar. Era d'una qualitat molt baixa. Després les coses varen canviar i hi havia uns quants noms aïllats, no en el terreny de la història, que tenien alguna qualitat, com l'Antoni Vilanova en literatura. Però al costat d'això hi havia un professorat de molt baix nivell que no tenia res d'estimulant. En Vicens Vives era una altra cosa, però a en Vicens el trobaves el darrer any, i jo aleshores ja ho tenia clar.

5. Com és que va triar el segle XVII per llicenciar-se?

No ho sé, suposo que el vaig triar perquè era una etapa desconeguda, amb pocs treballs. Seria difícil explicar per què em vaig entestar a posar-me en els materials d'entrades i eixides de la Generalitat, amb molts problemes, incomplets, difícils de llegir i d'entendre, i que, a més a més, disposaven de molt poca literatura d'acompanyament. Suposo que vaig tenir l'instint de

veure que aquella era una etapa important, que contenia elements de redreç que després —encara no s'havia publicat el llibre d'en Pierre Vilar— m'he adonat que permetien entendre l'evolució de la societat catalana, del que passa en aquell tram que va del segle XVII a la Guerra de Successió. Però m'hi vaig posar alegrement, pel meu compte. Sí, m'ho dirigia en Vicens Vives, però jo mai no he fet gaire cas dels directors —quan es va morir en Vicens, em va portar la tesi en Fabià Estapé, però no li vaig consultar mai res, ja li vaig portar la tesi doctoral relligada. Amb l'Estapé no vaig tenir mai gaire relació.

Després vaig canviar el meu interès, adreçant-me al segle XIX. Volia fer una tesi sobre la desamortització, que és un tema sobre el qual no hi havia res de vàlid en aquells moments. Afortunadament, després vaig tenir un rapte de seny i em vaig adonar que allò no era el camí, però volia posar-me en aquestes qüestions. Aleshores és quan en Vicens Vives em va encaminar cap a en Pierre Vilar, perquè considerava que em podria dirigir millor. I així vaig conèixer en Vilar, a casa seva, a París, en els viatges d'anada i tornada a Liverpool, que aleshores havies de fer amb tren. I vaig començar a tirar per un altre camí. Per estudiar l'època vaig pensar que havia d'agafar-me en algun lloc que fos més o menys sistemàtic, i això em va dur a les fonts d'Hisenda, que tenien una certa continuïtat i et permetien tocar ràpidament el contacte entre els problemes polítics i les pressions de la societat. Em vaig posar a treballar en aquestes coses i la tesi doctoral va sortir per aquesta via.

6. Inicialment, doncs, la direcció de la tesi la va portar Vicens Vives, i després mor...

En Vicens va morir molt aviat. M'estava preparant per portar-me a la Universitat, a la nova Facultat d'Econòmiques, però quan va morir ens vàrem quedar tots deseparats, i jo em vaig passar un temps ajudant en Jordi Nadal a fer les classes mentre ell preparava les oposicions. I entremig vaig anar fent d'ajudant, sense més, fins que va venir l'episodi polític en què als seixanta i tants ens varen expulsar de la universitat per haver signat un telegrama de protesta al Ministeri. El delictes que vàrem cometre era haver escrit un telegrama de protesta contra el rector García Valdecasas i haver-lo adreçat directament al Ministeri sense passar prèviament pel rector. Aleshores vaig quedar al marge de la universitat; són els anys en què vaig estar treballant en el diccionari de Larousse i en la tesi doctoral, perquè m'agradava i tenia ganes de fer-ho. De fet, amb els estalvis que vaig fer amb el Larousse, vaig plegar del diccionari i em vaig tancar uns mesos a casa per escriure la tesi.

7. Com fa el pas de la història moderna a la història contemporània?

Jo no m'he considerat mai una persona que havia de limitar-se al coneixement d'una època determinada. De fet, les últimes recerques o els últims treballs que he fet són de 1945 cap endavant. El que intentava amb la tesi sobre el regnat de Ferran VII era entendre els canvis que es produeixen en la societat en un moment de trànsit que sembla molt important (del segle XVIII al XIX). Però em poso en aquest moment com em podia haver posat en un altre moment.

Per exemple, en aquests moments, els meus projectes de treball, si és que tinc corda per fer-los, passen per dos temes prou complexos. Primer, un llibre que agafaria l'etapa 1914-1945, una mica per acabar de fer-me jo mateix la imatge de tot un segle. He treballat molt en època contemporània i he arreplegat materials, però donar-li un perfil i un enfocament adequats costa. I, en segon lloc, un llibre —que he començat a fer, però que m'aturo perquè hi ha moments en què em desespero davant la dificultat de resoldre coses— sobre la identitat dels catalans, des de l'edat mitjana fins al segle XX. I el que em quedaria per fer, una cosa que em feia il·lusió, i en tinc munts de llibres, però que segurament no tindrè tremp per fer, que és una visió a escala europea del període 1814-1848, una mica les frustracions del que semblava ser el panorama de la revolució.

8. I aquest llibre sobre la identitat, per alguna motivació especial?

Moltes vegades m'han demanat: «Per què no fas una història de Catalunya petita?» Doncs perquè no estic preparat per fer-la. Necessites molta més preparació; per exemple, necessites un coneixement molt més profund que el meu sobre l'etapa medieval, encara que intento seguir les coses que es fan. Hi ha un problema que m'ha motivat molt —i que és el que em va dur en part al volum que vaig fer de la *Història de Catalunya* que dirigia en Pierre Vilar—, que és com i per què es forma un tipus d'identitat distinta, les dificultats de contrast després respecte de l'associació amb Espanya, les incomprendiments, les dificultats d'entendre aquestes diferències, etc. Tinc el capítol del segle XVIII bastant treballat, però quan arribo a l'etapa del segle XIX, que és una etapa que conec bé i de la qual tinc material a dojo, la dificultat és com triar aquest material per fer-lo encaixar dintre aquest quadre. Hi ha coses que les tinc clares, però el que no pots fer és intentar ficar per les bones una història política, econòmica i social de Catalunya aquí dintre. No és això, és una altra cosa. I com encaixar determinats tipus de problemes costa, i a

vegades t'atures. I com que estic fent dos llibres alhora, deixo aquest i me'n vaig a l'altre.

9. Tornant a la seva formació com a historiador, com valora el llegat historiogràfic de Ferran Soldevila?

Per a mi, en Soldevila va significar un pas endavant molt important. En un terreny on no hi havia pròpiament entre nosaltres una historiografia acadèmica catalana —perquè la feina de gent com Antoni Rovira i Virgili, molt meritòria, anava per una altra via—, en Soldevila representa la primera persona que tracta de portar a aquest terreny els usos i els nivells propis de l'erudició acadèmica europea del seu temps. En aquest sentit, la *Història de Catalunya* és un salt endavant, tenint en compte, a més a més, que és una història que neix per decisió d'en Soldevila, contra la voluntat de qui la hi havia encomanat, que era Francesc Cambó. Cambó volia una història de propaganda patriòtica, per l'estil de les dels nacionalistes francesos, i de fet, quan en Soldevila la va presentar, li varen dir que era massa voluminosa, la qual cosa va ser una benedicció per a en Soldevila, perquè aleshores li varen deixar el marge de no pagar-li-ho tot a canvi d'una participació en els drets de l'obra, uns drets a favor seu que li varen ser profitosos en les reedicions.

En aquest sentit, en Soldevila va ser una persona important. Però per a mi ho va ser, no per aquesta raó de formació acadèmica, sinó pel contacte personal. Era una persona que tenia un vessant frustrat per la literatura, que havia publicat poesies i havia fet teatre. Treballar amb en Soldevila et feia entendre que darrere un document hi havia uns personatges, uns sentiments. I era una persona de prou integritat, a la qual respectaves perquè havia restat al marge de la universitat, pels condicionaments que tenia, i per la qual senties afecte.

10. Com valoraria la figura i l'obra historiogràfica de Jaume Vicens Vives?

A mi, una de les coses que de vegades em costa entendre d'en Vicens és com és que em tolerava i em suportava. L'etapa en què jo el vaig conèixer inclou els mesos que vaig fer pràctiques de milícies a Inca i els mesos que vaig estar a Liverpool. Això explica per què tinc molta correspondència amb en Vicens —que, per altra banda, s'ha publicat—, i em costa d'entendre com aguantava de vegades les meves provocacions i impertinències; no-més s'explica perquè tenia la generositat suficient. La seva vídua em deia de vegades que es preguntava com dedicava tant de temps a contestar les meves cartes. Un exemple per entendre el que vull dir. Quan ell havia fet l'edició zero de la *Història Econòmica d'Espanya* (la que es feia per circular

només entre els estudiants), un dia, al seminari d'història, vaig veure un capítol amb unes xifres que no s'acostumaven a veure i li vaig preguntar d'on les havia tret. Em va dir que havia anat a la Renfe a buscar i treure material i va afegir: «És que en aquest llibre no s'hi veu el molt que hi ha.» I a mi no se'm va acudir una altra cosa que contestar-li: «Però s'hi veu el molt que hi falta.» I en Vicens, en comptes d'empenyar-se, va dir: «Ja ho sé, jo sóc el primer que se n'adona.»

En Vicens és una persona que té una concepció del paper que ha de fer la història molt vinculada al sentiment de país, de Catalunya. Una carta d'ell deia justament allò que més important que la ciència històrica és la universitat, i que més important que la universitat és el país, però que es pot servir el país a través de la ciència històrica. Una idea que durant el temps del franquisme tenia encara més lògica.

En Vicens és una persona amb la qual em trobava bé i m'hi sentia a gust en aquest sentit, i malgrat que evidentment teníem idees polítiques molt distintes, ell era perfectament capaç de tolerar-les. Però és un contacte que va tallar la seva mort prematura i que em va deixar amb un heretatge que en aquells moments era negatiu, perquè, en el marc de la universitat espanyola d'aquella època, ser deixeble d'en Vicens no era precisament una cosa que t'afavoria. Tot i que això no té cap importància, perquè en Vicens mor el 1960 i jo entro a la càtedra l'any 1974.

11. Altres influències no estrictament d'historiador...

Hi ha les influències personals i les influències de lectures. Quan parlo d'en Soldevila, hi ha una persona dels Estudis Universitaris Catalans que em va impressionar per la seva qualitat intel·lectual, que és el doctor Jordi Rubió, una persona d'una capacitat esplèndida. Hi ha contactes personals que tenen importància, com el d'en Ramon Carande i molta altra gent. Però les influències dels llibres són diferents, moltes i inacabables; són influències que vas adquirint cada dia i que estan en relació amb el que tu estàs pensant o tractant de trobar. Un es va alimentant d'allò que li sembla que lliga amb el que necessita en aquell moment. I sí, la Il·lustració, evidentment, és una font important, per moltes raons; dels llibres que he de passar a la Universitat encara tinc diverses edicions del segle XVIII francès que he pogut comprar, com una primera edició de Diderot, per exemple, un autor que m'ha influït. O les obres completes de Condillac o de Mably.

12. I moments que siguin referents...

Dels moments que per a mi són referents n'hi ha de molts tipus. En la fase en què treballava en la història de la historiografia, em vaig dedicar a estudiar autors com Polibi. I en canvi, hi ha autors que descobreixes més tard, com Tucídides. Tot ve al seu moment. Una influència forta, per exemple, és la del Maquiavel de veritat, el Maquiavel historiador, el de les *Istorie fiorentine*, i tota l'etapa del naixement d'aquesta nova història, durant el Renaixement italià, amb Leonardo Bruni, per exemple. Un moment molt important és evidentment el de la Il·lustració: tinc una vella edició de l'obra completa de Voltaire, aquí hi ha el Diderot complet, Raynal, etc. Òbviament, hi ha després el moment important de la influència de Marx, d'una banda, o de Walter Benjamin. Una part fonamental seria l'etapa de la història econòmica i social que es produeix als anys vint i trenta del segle passat, essencialment a Anglaterra. I després hi ha aquells autors que potser només són entusiasmes meus i que després he intentat de fer traduir i publicar i que no han funcionat, com el cas de Ranajit Guha, un historiador indi que està treballant a Austràlia.

13. La historiografia anglosaxona marxista, i especialment Thompson...

Aquest és un moment molt important, perquè aquesta gent trenquen els tòpics i tiren pel seu camí. És el cas d'Eric Hobsbawm i E. P. Thompson, gent a qui he conegut, que varen tenir importància en un moment determinat i em varen ajudar a madurar. De Thompson, ara s'està celebrant per tot arreu el cinquantenari de la publicació de *The Making of the English Working Class*, i he hagut de preparar textos, algun per al Brasil. I de Hobsbawm, de qui ara

estem a punt de publicar-ne el llibre pòstum, també he hagut de preparar alguna cosa per a Mèxic. La influència d'aquesta historiografia, que estava en ascens en el moment en què jo vaig anar a Anglaterra, amb *Past and Present* i totes aquestes coses, ha estat considerable. Abans ho havien estat els *Annales*, però aquesta és una influència que va durar un temps i aviat va caducar, per moltes raons.

Les vies d'influència i d'aprenentatge no s'acaben mai. Ara mateix, l'última gran virada que s'està produint als Estats Units és el descobriment de l'anomenada «història del capitalisme», que significa tornar a posar en joc una altra vegada la història econòmica, plantejant-la de manera diferent i integrant-hi els aspectes polítics i culturals, i que pot significar un canvi important respecte de la vella història econòmica, en la qual jo m'he format i que ara passa una etapa poc prometedora.

14. I ara, aquí, destacaria alguns historiadors de generacions més joves que la seva?

Aquí hi ha molta gent que està treballant, fonamentalment història de Catalunya. Aquest és un problema en el qual encara arrosseguem el llast hispànic, que és el llast del provincianisme. Quan un pensa en la història espanyola, pot pensar en un nombre d'especialistes que han fet aportacions des d'Anglaterra, des d'Itàlia, d'on sigui. Però quan penses en la història de la Revolució Francesa o en la història del Renaixement italià o el que vulguis, pensar en hispànics que hi hagin fet aportacions és impossible, perquè hi ha hagut aquest tancament provincià. L'únic món que ha estat obert a altres perspectives és el de la història colonial americana. Però, tenint en compte això, jo crec que hi ha molta gent jove que està fent un bon treball. Hi segueix havent un bon treball en medievalisme, que era una cosa que s'havia quedat bastant estroncada. Hi ha treball innovador en la fase que cobriria del segle XVI al segle XVIII, una fase poc coneguda i en què hi ha hagut una renovació i una sèrie de tesis amb aportacions innovadores.

Cal tenir en compte que el fet que hi hagués finançament per a la universitat i per a la recerca ha permès la preparació i la publicació de tota una sèrie de tesis doctorals que han tingut un paper renovador prou important. El que em pregunto és què passarà a partir d'ara, quan aquesta via de renovació sembla que s'està estroncant. Jo crec que hi ha molta gent preparada, l'únic que falta és saber com es podrà ajudar que es desenvolupin i que es publiquin els seus treballs, que serà un altre problema. Perquè fer esplèndides tesis que queden mortes en una prestatgeria universitària tampoc no

val gaire la pena. Sí, tindrem problemes en el futur, però suposo que ens en sortirem: la meva generació tampoc no ho va tenir gens fàcil, no hi havia beques ni hi havia res, t'ho haves de guanyar tu treballant.

15. Sobre l'accés a les biblioteques, quines diferències va trobar entre les biblioteques espanyoles i les que hi havia a Anglaterra?

Jo vaig arribar a Liverpool cap al 1957. Sortia d'un país on a les biblioteques feia molt de temps que no hi arribaven llibres de fora. I vaig anar a un lloc on podia trobar i llegir tot allò que aspirava veure i que aquí no hi havia manera de trobar. La biblioteca universitària de Liverpool estava organitzada en pisos, per matèries (encara amb aquell vell sistema decimal, que no era gaire feliç però que et permetia anar-te'n allà dintre i seure i començar a agafar i veure), amb un funcionament molt àgil del préstec interbibliotecari. Va ser un any que em va permetre refer les lectures de molt de temps, de tornar aquí amb llibres i amb alguna subscripció a revistes.

En aquest sentit, l'estada a Liverpool va ser important, com ho va ser, lògicament, entrar en contacte amb una societat diferent, políticament i educativament. En aquells moments, la universitat era molt més racional, pràcticament tots els estudiants estaven becats i la gent anava a una universitat o una altra segons li ho permetia el seu nivell de coneixements. Oxford i Cambridge dominaven més que Saint Andrews i Londres. Liverpool era de segona classe, però elevada, i et trobaves en un món diferent. A Liverpool, suposo que perquè el sou m'ho permetia, també vaig començar a comprar discos de música.

16. Què pensa de les biblioteques actuals?

Hi ha més d'un problema. El primer és una certa deriva dels bibliotecaris a considerar que en realitat ells són, per dir-ho d'alguna manera, tècnics en l'administració d'informació i que, per tant, el llibre només és una part d'aquesta informació, i possiblement no la més important, perquè l'altra sembla molt més accessible. I, efectivament, hi ha un cert desinterès pel coneixement del llibre antic —a la Pompeu Fabra, afortunadament, hi ha una bibliotecària que s'ha anat formant en aquest sentit, però a la majoria dels bibliotecaris actuals aquesta formació els falta. El segon problema és el cost de la catalogació, que s'ha convertit en un element gravíssim. Jo vaig intervenir bastant en el moment en què es va discutir la catalogació conjunta de les biblioteques públiques catalanes, que considerava que era un element importantíssim, perquè potser aquí no ens podem permetre tenir biblioteques universitàries com la de Princeton, però sí tenir una gran biblioteca

col·lectiva pública on els llibres puguin circular amb certa facilitat. Hi ha altres coses que a la gent li costa d'entendre: per exemple, que cal continuar conservant les revistes importants en paper; creuen que si tens accés a la col·lecció digitalitzada ja funciona, sense adonar-se que l'accés no és res, perquè quan s'acaba el contracte, que cada vegada és més car, resulta que no tens res.

Les fonts. Coneixement, valor, accés i ús

17. Hi ha alguns escriptors que opinen que alguns fets del passat es poden explicar millor a través de la literatura, de la ficció, que no pas de la història. Està d'acord amb aquesta afirmació?

No. És evident que la literatura *del* passat és una font important per entendre la visió del món en el moment en què s'escriu. A mi, en principi, la novel·la històrica, per dir-ho així, no m'interessa quan és una exploració cap endarrere, però sí que m'interessa la novel·la que s'escriu en un moment determinat amb una voluntat informativa, que podríem anomenar històrica, però que està estudiant temps que aquell que escriu ha viscut. La literatura és importantíssima per entendre la idea que es feien del que havia passat els que l'escrivien. Les realitats socials acostumen a ser molt complexes i, per intentar comprendre-les, les vies d'aproximació han de ser moltes i molt diverses. El problema principal que tens és que normalment necessites anar cobrint un fet amb més d'un element que te l'aclareixi, perquè, si no, és molt difícil que acabis entenent-ho bé.

Ara estava intentant llegir —perquè és gairebé impossible, ja que són molt dolentes— les memòries de Ramon Tamames, una persona de la qual no tinc cap bona impressió, ni personal, ni moral, ni intel·lectual, però que per mi tenien alguns elements de curiositat. Té munts de tares: explica tot el procés de canvi de liberalització de l'economia de l'etapa franquista com si fos una història que varen fer entre el ministre Alberto Ullastres i ell, mà a mà, sense explicar res més del que hi ha al voltant. Qualsevol que prengués aquestes memòries com a font d'informació està perdut.

Això és una cosa que jo vaig poder comprovar fent un petit treball sobre una qüestió que tenia a veure amb les eleccions del Front Popular del febrer de 1936. Si pots utilitzar tota la sèrie de memòries que hi ha sobre la qüestió, cadascuna de les quals diu coses diferents, acabes entenent alguna cosa, perquè acabes entenent que aquell diu una cosa errada perquè depèn del

que li ha dit un altre. Aleshores t'adones d'aquesta necessitat de cobrir les coses amb molts elements d'observació per acabar-les entenent.

A mi la ficció m'interessa com a ficció, encara que literàriament, suposo que per necessitat de temps, m'estimo més llegir poesia que llegir novel·la. Arriba un moment en què per la feina que has hagut de fer a la llibreria i tot plegat sembla que ja has llegit totes les novel·les, que ja no te'n queden gaires més per llegir, i que en tot cas en rellegiries alguna, molt especialment *Guerra i pau*, per exemple. Em sembla molt important, per al que jo he treballat de vegades d'una determinada època del segle XIX, conèixer les novel·les que es publicaven aleshores. És interessantíssim com a font.

18. Tornant a les fonts, a la recerca històrica, en documents d'arxiu o amb fonts editades. Hi veu diferències?, tenen el mateix valor?

A mi em sembla que l'historiador elabora la feina a partir dels materials que pot utilitzar, vinguin d'on vinguin. Les fonts publicades tenen uns límits i tu no pots anar-hi a buscar un tipus de coses que en uns moments donats no interessaven i que no eren objecte de publicació i que, en canvi, ara poden interessar i has d'anar a buscar-les directament a l'arxiu perquè no les pots trobar en una altra banda.

Jo no veig que hi hagi una diferència important. En realitat, el treball el fas amb tot el que pots utilitzar, però l'arxiu segueix essent un món molt més ampli. Cal pensar, per exemple, que durant molts anys les publicacions de documents s'han fet amb la idea que l'important era recollir allò que tenia una especial transcendència per a l'evolució de les institucions polítiques i de les decisions que prenen. Tot el que es refereix al treball, al món de la vida quotidiana, no ha estat recollit, i segueix a l'arxiu, esperant. En aquest sentit, l'arxiu és absolutament indispensable, però també és indispensable seguir publicant documents. Per exemple, és incomprendible que no hi hagi hagut un esforç per posar materials no sempre fàcilment accessibles, com els de les Corts (alguns publicats fa anys), perquè siguin accessibles i la gent els pugui utilitzar. Jo em vaig preocupar en un moment determinat, quan s'estaven fent diverses commemoracions, a les quals són molt aficionats els governs, per plantejar una edició accessible de les Constitucions de Catalunya. Ho vaig plantejar a la Conselleria de Justícia i els vaig explicar que es podien aprofitar els fotolits de l'edició facsímil que n'havia fet l'editorial Base. Els vaig convèncer, però varen fer el de sempre: una edició commemorativa, per regalar, que devia sortir a no sé quants milers de pessetes. La manca de sensibilitat per això és considerable. Jo voldria veure ara si els nanos, quan

surten amb la formació que els hagin pogut donar de la història de Catalunya al batxillerat, tenen algun coneixement del que són aquestes institucions (Generalitat, Corts, Constitucions).⁴

Aquí hi ha hagut moments en què s'han fet esforços. En una altra època va ser una iniciativa molt lloable la decisió de l'Ajuntament de Barcelona de tirar endavant la publicació dels *Novells ardots* (després es va acabar com es va acabar, però aquesta és una altra qüestió).

19. En el seu llibre *Por el bien del Imperio*, l'accés a fonts primàries, el material d'arxiu, ha estat més aviat substituït per altres fonts, per fonts publicades.

Per fonts documentals que són accessibles a través d'Internet. No tens cap altra possibilitat.

20. Entre documents originals d'arxiu i l'ús de bibliografia, vostè diria que una font és més sòlida que l'altra?

Són coses que no tenen res a veure. L'avantatge de la bibliografia, sobretot l'especialitzada, és que et permet accedir a una feina que s'ha fet consultant volums de documentació que tu no pots consultar perquè és molt més especialitzada, perquè està en fonts que et són inaccessibles. A mi em sembla que és complementària. La bibliografia, a més a més, és una cosa davant de la qual has d'anar sempre amb compte perquè la diferència entre un document que dona testimoni d'un fet i el llibre que està dintre d'una línia d'interpretació és molt clara, fins i tot en la lectura que el llibre pot fer del mateix document que tu uses i del qual pots fer una lectura completament distinta. Però, fins i tot movent-te en un camp molt ampli, difícilment podries manegar-te només en el camp del que diu la bibliografia, perquè et faltarien elements de referència que necessites trobar més a la vora, però no tindries capacitat per fer un treball d'aquesta amplitud si només haguessis de dependre de la documentació a la qual pots accedir.

D'altra banda, en aquest cas no era un llibre d'investigació, era un llibre en el qual jo volia fer una reflexió global sobre un tema molt ampli. El que sí que és important és que, si treballes durant molt de temps, les fonts i les investigacions que van apareixent sovint t'obliguen a rectificar; és a dir, que necessites anar acumulant informació per poder elaborar una síntesi que et resulti mínimament satisfactòria. Perquè en principi comets munts d'errors que només corregeixes treballant, treballant i seguint treballant. Per tant, el que hi ha darrere d'un llibre com aquest és haver-hi treballat durant anys i

haver-hi anat posant les coses noves que sortien i que et feien veure alguns aspectes diferentment. Però també és veritat que els documents que trobes per via digital sovint et donen informacions que no et dóna la bibliografia, i et permeten fer una lectura diferent a la que et dóna el llibre, perquè la lectura del document sempre està condicionada per allò que hi busca l'investigador i tu hi vas amb uns ulls diferents.

21. Sobre l'accés als arxius, quines són les principals diferències que destacaria entre els arxius de quan vostè va començar a treballar i els arxius en què ha treballat darrerament?

Em penso que, segurament, la tecnologia permetria que haguessin millorat molt més del que han millorat efectivament. Possiblement hi hauria d'haver més material digitalitzat, que permetés estalviar determinades consultes presencials.

Els arxius tenen uns problemes molts clars, el primer dels quals és un problema real de catalogació. Jo fa anys que no vaig a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, però no diria que el que em diuen sobre la seva situació actual sigui gaire entusiasta. A mi em sembla que els esforços per millorar, per avançar, no solament per conservar, sinó per catalogar i posar eines de descripció a l'abast de la gent té encara molt camí per córrer. Però, insisteixo: la meua etapa de treball als arxius va ser fa uns anys i aleshores havies de fer un esforç considerable per saber què hi havia en les fonts d'informació. Per exemple, pel que fa als fons municipals, tota la quantitat d'informació que hi havia en el vell arxiu administratiu de l'Ajuntament de Barcelona, i que en bona mesura era part de la història del segle XIX, si no m'equivoco, està encara mancada de catàlegs adequats. Aquí també hi ha una altra qüestió, complexa, que són els costos de manteniment. Crec que tenim la sort de tenir uns arxius d'una extraordinària riquesa i, possiblement, no hem fet prou perquè aquests estiguin en la millor situació possible de cara al treball que s'hi ha de fer. Per posar un exemple, en el cas de Barcelona tenim recollida i col·leccionada la premsa de la ciutat, però que jo sàpiga no hi ha cap dipòsit de la premsa catalana del segle XIX i del començament del XX, que és molt rica. No hi ha una hemeroteca de Catalunya, que avui hauria de resultar més factible gràcies a la digitalització.

22. Els usuaris dels arxius són molt comprensius, massa comprensius? Vostè ha explicat l'anècdota que va voler consultar els fons monacals de la resta de Catalunya, no els de Barcelona, conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i que, com que no estaven catalogats, no ho va poder fer.

A veure, els fons dels convents varen anar a parar a Hisenda per una raó elemental, perquè havien de fer comptes per saber què valien i què en treien realment de les finques. No sé per quina raó els fons dels convents de Barcelona varen anar a parar a la Universitat, i d'aquí, posteriorment, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on estan ordenats i catalogats i es poden utilitzar. Als anys vint, quan va ser ministre, Cambó va fer que els fons de les delegacions d'Hisenda a Catalunya anessin a parar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Aquests fons són riquíssims. En l'època en què encara vivia en Vicens, cap al 1957 o 1958, quan era director Jesús Ernest Martínez Ferrando, en Vicens i jo vàrem demanar que ens deixessin consultar aquesta documentació i ens varen dur una carpeta en què hi havia repertoris d'entregues, que alguns encara estan escrits en llapis, que deien coses com «Sant Feliu de Guíxols. Monestirs benedictins, 1350-1835, 554 volums», o sigui que malament rai. I quan Martínez Ferrando se'n va assabentar, ràpidament ens va dir que allò no estava catalogat i no es podia consultar. Això vol dir que des dels anys vint tot el fons —tot no, ja sabem que el fons de Poblet és a Madrid— de monacals que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó estava per catalogar. No sé si s'ha fet des d'aleshores.

23. Una altra anècdota que vostè explica, que no va poder consultar les actes del Consell de Ministres de 1824...

Però és que en el franquisme era així. La bibliotecària–arxivera em deia que hi havia documents que eren molt comprometedors políticament, que «aquí viene gente a consultar material de la época de la Restauración» i que això era molt compromès! I a mi em varen contestar la meua instància dient-me que, «debido a la naturaleza reservada de los documentos», les actes del Consell de Ministres dels anys 1825, 1826 i 1827 no es podien microfilm. Hi vaig haver d'anar personalment i em vaig fer una inflamació del canal carpià a còpia d'escriure els meus quaderns, que encara tinc aquí.

24. Creu que avui dia els usuaris acceptarien una situació com la que ens ha relatat?

No ho sé, no ho sé. No sé l'experiència que teniu...

© AAC

25. Jo, en general, que són molt comprensius...

Jo diria que el primer problema és que, si aquests usuaris dels arxius són la gent que surt formada teòricament per fer investigació històrica, la informació prèvia que tenen sobre el que poden trobar als arxius i on ho poden trobar és bastant escassa. Per tant, en aquest sentit, penso que tampoc no saben ben bé què és el que poden demanar i el que poden exigir.

Lamentablement, a mi em sembla que els arxius encara estan massa desconnectats de la formació. L'investigador, en principi, el primer que ha de fer és saber on pot anar a trobar les coses. Però, el que s'hi posa no té cap guia, no hi ha cap lloc on t'expliquin què és el que hi ha aquí, què és el que hi ha allà, s'ha d'espavilar, com el cas d'un alumne meu que està fent la tesi sobre els fets d'Octubre de 1934 i volia saber on era la documentació judicial militar espanyola: una part a Ferrol, una part a Àvila, una part a Segòvia, o sigui una feineda per anar-ho trobant. La primera cosa és que, si tu vas aquí, a Capitania, et diuen que ells no tenen res, i no sé ben bé si han acabat de posar ordre a allò que varen portar cap al quarter del Bruc. I després, aquí, a Catalunya, ha anat buscant pels arxius municipals, que ha estat una de les seves fonts principals, anant poble per poble, i els arxius comarcals, que ja funcionen. És una feina que se l'ha hagut de fer ell sol.

26. I això creu que s'hauria de formar a la universitat?

En principi, el problema consisteix en el fet que no està clar allò que està formant la universitat. Aquest és un problema que, ara que hi haurà una reducció considerable de la gent que opti a aquest tipus d'estudis, suposo que s'hauria d'aclarir més. És a dir, si s'està preparant la gent perquè es dediqui en el futur a l'ensenyament, o si se l'està preparant perquè es dediqui a la recerca, o què. I en teoria els ensenyants es limitaven a formar gent perquè fossin futurs membres de l'Acadèmia de la Història, sense preocupar-se seriosament de la seva formació, de com havien d'expressar-se, de com havien d'escriure.

27. Semblaria que un historiador hauria de conèixer les fonts, les dificultats, les cauteles, que s'han de tenir respecte a aquestes fonts.

Si més no, els que tu prepares perquè facin recerca. Però no s'ha volgut fer mai aquesta distinció. A mi, una de les coses que m'agradaven de la universitat britànica, quan hi vaig anar, és que tenien molt clar el tipus d'estudis que cursava la gent d'acord amb la seva capacitat; és a dir, a fer estudis especialitzats, només s'hi anava si tu estaves capacitat o, si no, feies *general studies*, una formació global que tampoc no hauries de menysprear per res. De fet, quan nosaltres vàrem voler fer el currículum d'humanitats a la Pompeu Fabra, el vàrem fer pensant que poguéssim servir per formar globalment la gent per a les més diverses activitats. I aleshores hi hauria d'haver una via ben acotada per a aquella gent que realment vols que es dediqui a la recerca, que tampoc no serà el cent per cent. I aquesta gent, òbviament, haurien de rebre una preparació adequada, de la mateixa manera que la gent que es destini a la docència hauria de rebre un altre tipus de preparació. Però la universitat no s'ha preocupat mai de preguntar-se per què fa el que fa.

28. Però el coneixement de les fonts també seria interessant per a aquelles persones que fessin estudis generals, encara que no en la profunditat d'algú que es volgués dedicar a la recerca...

Sí, però només cal veure, per exemple, que la major part de cursos de post-grau a nivell de doctorat tendeixen a repetir el mateix model discursiu dels ensenyaments de grau, amb un nivell més especialitzat superior, però de cap manera ajuden a posar-te en aquest terreny. Jo encara recordo que un numismàtic em deia que en els estudis d'història jo era l'únic professor que els havia ensenyat unes monedes a classe, unes monedes del segle XVII que tinc, uns *resellos*, perquè les veiessin i explicar-los de què anaven. Mai ningú no els n'hi havia dut. No tenien cap assignatura de numismàtica, i

segurament no la necessitaven, però que algú els ensenyés una moneda i els expliqués com funcionava possiblement sí que els hauria fet falta. Però un ensenyament basat en la repetició de discursos no s'ha preocupat mai d'això, de la mateixa manera que no es preocupen de portar-los un document.

Aquests són uns problemes greus. Els darrers moments en què jo encara estava a l'Autònoma, vaig fer un examen amb estudiants de tercer i quart, i quan els el vaig comentar els vaig dir que una de les coses més lamentables que hi veia era la seva dificultat per expressar-se. I una alumna va dir: «Ja estic tipa que des de primer curs em diguin el mateix, però no em donin els mitjans per remeiar-ho.» I és veritat. Per què passa? Jo recordo quan el meu amic Ernest Lluch explicava la importància que tenien els *papers*, els treballs escrits, en la forma d'exercir l'ensenyament en les grans universitats dels països anglosaxons. Però els *papers* només tenen importància quan després hi ha algú que te'ls comenta i et diu: «Aquí, per què has dit això, què volies dir?» Per això es necessita evidentment un tipus d'ensenyament que funciona amb uns professors que fan discursos, però amb tota una altra gent que treballen picant ferro i que, per tant, són accessibles a corregir la gent, i això habitualment només ho fas quan estàs dirigint una tesi doctoral. Un ensenyament en el qual s'estimulés la gent a fer *papers*, *papers* amb sentit, i després corregir-los amb ells, sí que ajudaria la gent a aprendre a escriure i a expressar-se.

29. Nosaltres, com a arxivers, la formació pràctica l'hem tingut a la feina.

A mi, les classes de paleografia i diplomàtica amb el senyor Felip Mateu i Llopis no em varen servir per res. Per començar, ell, de paleografia, no en sabia, es duia les coses transcrites. A mi no me n'ha ensenyat ningú. La feina de manejar-te en això l'has de fer tu, t'has d'espavilar, perquè no et preparaven per això. I en aquest sentit la universitat falla.

30. A la universitat es planteja, pel que fa al mètode, algun tipus d'assignatura?

No, no s'ho han plantejat. En realitat, a la universitat no t'han format mai per anar a treballar als arxius. Encara a nosaltres ens portaven a algun arxiu: en Vicens ens va dur a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a l'Arxiu de Protocols Notarials, per exemple. Ara no, ni t'han preparat per anar a l'arxiu ni —i això és més greu en una formació en lletres— t'han preparat per escriure.

Tu no pots dedicar ningú a lletres i humanitats si no li ensenyes a expressar-se. L'escola que va tenir una part de la gent que, per exemple, treballava amb mi quan fèiem la secció d'història de l'enciclopèdia Larousse, que és gent que després ha estat en càtedres (Josep Termes, Ramon Garrabou, Anna Sallés), es va haver d'espavilar elaborant uns materials amb una extensió concreta (catorze línies per fer una biografia determinada, per exemple). Havies d'aprendre a escriure, a expressar-te, a economitzar l'expressió. I, efectivament, tots varen sortir fent això, però perquè varen haver de fer una feina que estava supervisada, vigilada, i fins i tot alguna vegada tenies alguna batussa amb els correctors quan t'excedies una mica (per exemple, quan em va tocar fer la biografia del comte de Xest, se'm va acudir escriure que en les seves velleses «perpetró una traducció en versos de *La Divina Comèdia*», i els correctors em varen discutir el *perpetró*).

31. Avui dia hi ha eines com Viquipèdia que poden servir a l'alumnat per aprendre a fer articles, a sintetitzar. Hi ha més eines que mai...

Però les eines no funcionen soles. És el mateix que això de fer treballs. No té sentit si després aquests treballs no són corregits, no solament qualificats. I això necessita un treball amb la persona, perquè li raonis, li expliquis, li proposis solucions, etc. I aquest no és el camí per on van les coses. D'altra banda, també he de dir que, quan nosaltres vàrem voler fer un pla d'humanitats per a la Pompeu Fabra, vàrem voler fer una cosa i després, a l'hora de la veritat, el professorat el transforma i acabes fent el pla d'una vella carrera de filosofia i lletres, excepte que no hi ha filologies, que reproduïx els hàbits de feina més còmodes. Aquest és un problema molt seriós que jo suposo que la universitat, en l'estadi de crisi que haurà d'afrontar, s'haurà de plantejar una mica. Algú s'haurà de plantejar una qüestió molt seriosa, que és la de distingir entre el dret de tothom a accedir a un nivell d'ensenyament superior i el d'accedir a vies de formació especialitzada que li permetin formar-se i preparar-se per treballar en àrees concretes. Hi ha molta feina a fer.

32. No tots els llibres d'història són fàcils de llegir...

Això deriva d'un altre problema. En una producció poc ambiciosa, bona part de la gent de l'ofici escriu per a la tribu, perquè tot el seu futur depèn d'aquesta tribu. Els concursos, els premis, el que sigui, depenen de les relacions amb els seus col·legues, que convé que no siguin gaire dolentes, i del que es fa per moure's dintre d'aquest medi. Però si treballes per aquest medi no pots arribar mai al públic de fora.

Per contra, quan veus el que es produeix en països més avançats, t'adones que, de la mateixa manera que ho fan els científics, que s'esforcen a produir també, no per a la tribu, sinó per al públic, doncs també els historiadors escriuen pensant no només en el crèdit que els donarà la tribu, sinó que historiadors com Hobsbawm escriuen perquè els entengui molta gent. Aquí, entre la gent d'aquest ofici, un exercici així és molt escàs, més aviat hi ha la preocupació pel treball que et dóna una promoció o per establir una xarxa de relacions internacionals que faciliten aquell joc ben conegut que consisteix en allò de jo et convido a un congrés si tu em convides al teu i ens diem els uns als altres que som molt bons. Però, esforç per arribar a la gent, no n'hi ha gaire; suposo que perquè és una feina que també té la seva dificultat.

33. Sobre la divulgació de la història adreçada al gran públic, com valoraria el paper de revistes com *Sapiens* en relació amb el que estem parlant?

Jo crec que *Sapiens* ha tingut sempre una vocació molt periodística, la idea d'arribar a la gent amb els mateixos mètodes amb què el periodista aconsegueix fer arribar al lector una bona notícia. Jo crec que fan una feina de divulgació general acceptable i que la fan prou dignament, que no és el mateix que va intentar fer *L'Avenç* en una altra època, no ara —em penso que en Josep M. Muñoz li ha donat una orientació diferent—, en què era una revista d'història molt pensada per a un públic d'ensenyants, i que segurament tenia una funció. *Sapiens* és una cosa diferent, vol anar directament al gran públic, i fa una feina que suposo que té una certa eficàcia, com ho prova que sobrevisquin, que és ben difícil avui. Lògicament, no és la revista que jo llegeixo a fons; hi dono una ullada, miro algunes coses que sí que m'interessen. A mi em sembla que ho fan prou dignament. Enyoro una mica el que va poder ser *L'Avenç* en uns moments i després va deixar de ser.

Revistes d'aquestes se'n fan a altres parts del món. A Anglaterra fan *History Today*, que no està malament, però potser no està tan pensada per a un públic ampli.

34. Ja ha parlat de l'enciclopèdia Larousse. El canvi que ha suposat la gran eclosió d'Internet...

És evident que això ha arruïnat les enciclopèdies, però Internet ha suposat l'accés a fonts d'una extraordinària importància. I Internet planteja un altre problema, gairebé exclusiu per a la gent que treballem el segle XX, que és la gran quantitat d'informació disponible, sobretot a partir de 1945, i la dificultat de manejar-t'hi. No és un problema de manca sinó de plèthora.

En aquests moments, per exemple, en els temes que jo treballo habitualment, hi ha arxius com el del National Security Archives, de la Universitat George Washington,⁵ amb unes quantitats de documentació desclassificada, sobretot de l'etapa de la guerra freda, en què pots trobar el que et doni la gana. I encara justament ahir es publicava que s'ha reorganitzat un arxiu semblant, amb material de la mateixa època, d'una altra universitat americana, perquè hi puguis treballar més bé. Només aquests dos arxius sols ja signifiquen una aportació de centenars de milers de documents, i són fonts serioses i fiables. A més a més, pots accedir a totes les publicacions de documents digitals del Foreign Relations of the United States. Així, pots arribar a trobar i consultar el document original d'una afirmació que va fer Eisenhower en una roda de premsa. Les disponibilitats d'informació per a aques-

tes èpoques són d'un ordre completament distint a les que teníem treballant amb materials del passat. D'altra banda, hi ha molta investigació que s'està fent sobre aquestes etapes. Per exemple, a partir del moment en què jo vaig tancar el llibre, he seguit acumulant material que surt. Afortunadament, jo ja havia treballat prèviament amb prou bona documentació, de manera que els canvis no són substancials, sinó de detall o de matís. No el refaré mai, però ara que s'ha produït el cinquantenari de la crisi dels míssils cubans del 1962, posem per cas, la quantitat de material que ha sortit és increïble. Repeteixo: el problema és com manejar aquesta informació. Això crearà un problema i obligarà la gent a treballar d'una altra manera.

35. Suposo que també hi ha moltes diferències entre règims polítics a l'hora de publicar i alliberar fonts primàries...

Sí, als Estats Units, a part de les fonts que s'han d'alliberar, les fonts es publiquen no tant per la voluntat de qui les ha creat —que tot sovint s'hi resisteix—, sinó perquè existeix una legislació que obliga a posar a l'abast dels investigadors una gran quantitat d'informació.

36. Vostè creu que els dos projectes de llei de transparència que s'estan treballant, un d'estatal i un altre de català, poden suposar un canvi...

Jo crec que tot això són, purament i simplement, interessos de legitimar les actuacions dels polítics en uns moments en què estan sent discutides, sobretot pels molts casos de corrupció que surten a la llum. I de la voluntat de ser transparents en les fonts en tinc més aviat dubtes. Només cal veure les sorpreses que tens sovint. I aquesta és l'única cosa per la qual és útil la lectura de les memòries, que per altra banda és pesada. A les memòries se'ls escapen coses que després no saps on són o no estan on haurien d'estar. Per exemple, en un llibre de memòries d'un dels militars que estaven en el que després seria el CESID, sortien publicades les converses que abans de la legalització del PSOE varen tenir Felipe González i Alfonso Guerra amb Andrés Casinello, cap dels serveis d'informació durant la transició, en què els explicava què volien fer, etc. I Felipe González diu —abans de la legalització del PSOE— que de cap manera no acceptarà un concert econòmic per a Catalunya, perquè això seria una aberració que només aprofitaria la gran burgesia catalana, i que els és necessari entrar en contacte amb els socialistes que estan per aquí a Catalunya, però que mai de la vida no tolerarà un partit socialista català independent. Aquest tipus de coses que llegeixes, perquè l'individu que ha estat en aquestes converses t'ho explica, no hi ha cap manera que ningú altre en deixi testimoni escrit i només cal veure les

memòries que escriuen els altres protagonistes. Les últimes memòries que he pogut llegir, com les d'Aznar, no expliquen res, només es decoren. En memòries de gent menor a vegades surten detalls, coses d'aquestes, però t'adones que, en el que ha passat en aquest país des de la transició fins ara, la manca de transparència respecte de les negociacions reals que s'han produït és total.

37. La nostra Llei del procediment administratiu prohibeix específicament l'accés a tot allò que siguin documents que testimoniiïn l'activitat política o les relacions polítiques entre organismes.

Quan treballes amb documentació dels Estats Units, tens accés als correus electrònics. Kissinger, per exemple, es feia transcriure les converses telefòniques, i es conserven aquests *telecoms*, que poden sortir a la llum. No cal dir que aquí mai no tindràs accés a aquestes coses, hi ha una voluntat de no donar gaires facilitats. És una vella tradició del país. Cal recordar que aquí, des del segle XIX, els ministres, quan acabaven la seva gestió, s'enduien la documentació. Jo vaig ser feliç perquè, en l'època que treballava Ferran VII, tant les actes del Consell de Ministres com les del Consell d'Estat eren molt explícites. Això després desapareixia i a les actes no hi havia les discussions.

38. Una última pregunta. Què en pensa del concepte memòria històrica?

El que és important és si els conceptes s'adeqüen a allò que vols dir. Si per memòria històrica l'única cosa que es vol dir és un esforç col·lectiu per reunir material, això és una qüestió. La memòria col·lectiva és una altra qüestió, és un fenomen molt difícil d'entendre. Jo, que precisament he treballat en qüestions com la identitat, m'hi he trobat. Per exemple, explicar com és que la memòria del que va passar al final de la Guerra de Successió perviu viva en la gent. El 1841-1842, quan es fan els primers intents d'enderrocament de la Ciutadella, hi ha una resposta d'un grup de la Milícia Nacional publicada en un fullet en la qual expliquen per què han anat a enderrocar allò: perquè tenen la memòria que allò va ser un acte de tirania, que varen prendre els solars a tota una sèrie de gent que hi tenien dret, etc. Com és possible que als anys mil vuit-cents quaranta la memòria d'aquests esdeveniments es mantingués viva col·lectivament quan evidentment no s'ensenyava a l'escola ni hi havia manuals d'història de Catalunya que ho expliquessin? És un fenomen que t'obliga a reflexionar, com aquest record viscut s'ha mantingut d'aquesta manera, com durant tot el segle XVIII veus que sobreviu aquesta idea de mantenir unes formes de govern diferents.

Jo penso que la memòria col·lectiva de la Guerra Civil s'ha esvaït, per moltes raons. Parlar de memòria històrica en el sentit de fer un esforç per reconstruir els materials sobre els quals es pugui reconstruir, sí; però memòria històrica, dit així, en el seu sentit més estricte, seria difícil pensar que és alguna cosa. Per mi la memòria col·lectiva és una altra cosa, i és un fet interessant: com viu això en la cultura popular i com es transmet.

Notes

- 1 L'any 1991 el Dr. Fontana va donar una part de la seva biblioteca particular a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives (UPF).
- 2 SOLDEVILA, Ferran. *Història de Catalunya. Primeres lectures*. Il·lustracions de Josep Vinyals. Barcelona: Seix i Barral, 1933.
- 3 Enric Lluch (Barcelona 1928-2012).
- 4 Els *Dietaris de la Generalitat de Catalunya 1411-1713* són consultables a Internet < <http://bit.ly/1fMFw9i> >.
- 5 < <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/> >.

RESUM

En aquest exemplar la revista *Lligall* entrevista un mestre d'historiadors, el doctor Josep Fontana. La conversa gira entorn de la formació dels historiadors i de les fonts per a la història: quina va ser la seva formació i quins van ser els seus referents, com és o com hauria de ser la preparació de les persones que es volen dedicar a la recerca històrica, quin valor atorga a les fonts inèdites i a les publicades, com pot afectar la manera de treballar dels historiadors la difusió de fonts a través de la xarxa, etc. Aquestes i altres reflexions contribueixen a conèixer una mica més un dels perfils més habituals d'usuaris d'arxius.

RESUMEN

En este ejemplar la revista *Lligall* entrevista a un maestro de historiadores, el doctor Josep Fontana. La conversación gira en torno a la formación de los historiadores y a las fuentes para la historia: cuál fue su formación y cuáles fueron sus referentes, cómo es o cómo debería ser la preparación de las personas que desean dedicarse a la investigación histórica, qué valor otorga a las fuentes inéditas y a las publicadas, cómo la difusión de fuentes a través de la red puede afectar la forma de trabajar de los histo-

riadores, etc. Estas y otras reflexiones contribuyen a conocer un poco más uno de los perfiles más habituales de usuarios de archivos.

ABSTRACT

In this issue *Lligall* interviews a teacher of historians, Doctor Josep Fontana. The topic of conversation is the training of historians and sources for history: what training he received and which references he used, what the training of those wishing to undertake historical research entails and what it should entail, what value he attributes to published and unpublished sources, how the dissemination of sources on the Internet affects the work of historians, and so on. These and other reflections help us get to know one of the more usual archive user profiles a little better.

RÉSUMÉ

Dans ce numéro, la revue *Lligall* rencontre un maître historien, le docteur Josep Fontana. La conversation tourne autour de la formation des historiens et des sources en matière d'histoire: quelle a été sa formation et quels ont été ses références, comment est et devrait être la préparation des personnes qui souhaitent se consacrer à la recherche historique, quelle valeur donne-t-il aux sources inédites et à celles qui sont publiées, comment la diffusion des sources à travers le réseau, entre autres, peut-elle avoir une influence sur la façon de travailler des historiens. Ces pistes de réflexions permettent de comprendre un peu mieux un des profils les plus habituels des utilisateurs des archives.